

ROVNÍ A ROVNĚJŠÍ. MALÁ SKICA Z DĚJIN ZAHRANIČNÍHO CESTOVÁNÍ, REKREACÍ, A TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU VRCHOLNÉ KOMUNISTICKÉ NOMENKLATURY POST-STALINSKÉ ÉRY (1954–1968)¹

PAVEL MŮCKE

Úvod

V pořadí třetí paragraf třetího článku tzv. Ústavy 9. května z roku 1948 mj. praví, že: „Všichni občané mají právo na vzdělání, právo na práci, na spravedlivou odměnu za vykonanou práci a na odpočinek po práci.“² I když samotný ústavní zákon byl přijat ve značně pozměněných politických a společenských poměrech po tzv. vítězném únoru a postupném přebírání moci členy a sympatizanty „krajní levice“ v čele s KSČ, jistého demokratizujícího „ducha“ nelze schválené normě upřít ani s odstupem takřka sedmi desetiletí. Mezi veřejně deklarované výdobytky nově budovaného sociálního státu se tak měla stát i garance všeobecného práva trávit dovolenou na zotavenou.³ Ačkoliv vlastní dobová praxe – zejména v podobě místy bezhlavé sovětizace (zhruba po roce 1950) – posléze začala ukazovat na vyprázdňenost některých práv a jejich velmi selektivní aplikaci na vybrané sociální skupiny či dokonce jednotlivce, přesto měla návazná opatření v oblasti trávení volného času a tzv. rekreační péče na každodenní život obyvatel tehdejšího Československa velmi reálný dopad. Jejich důsledky se pak nevyhnuly ani příslušníkům nových politických elit z řad vedení KSČ.⁴

¹ Tento text vznikl za podpory grantového projektu GA ČR s názvem „Malé“ a „velké“ dějiny českého/československého cestování a cestovního ruchu (1945–1989) s registračním číslem 15-08130S

² Viz ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky. Elektronická verze k dispozici na http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html [20. 9. 2016].

³ Toto občanské sociální právo posléze vešlo i mezi paragrafy další, tzv. socialistické Ústavy z roku 1960, konkrétně pak druhé hlavy, článku 22. Viz ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky. Elektronická verze k dispozici na http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html [9. 10. 2016]. Blíže o procesu schvalování ústav viz např. Kuklík, Jan et al.: Dějiny československého práva 1945–1989. Praha 2011. O sociálním státu přehledově viz např. Rákosník, Jakub – Tomeš, Igor a kol.: Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992. Praha 2012.

⁴ Hlavní rozdíl v každodenním životě spočíval v tom, že až do let druhé světové války byla oblast trávení volného času vnímána jako zcela privátní záležitost každého jednotlivce, přičemž nezdá se však řídila „stavovskými“ hledisky a „habitem“ či byla sociálně podmíněnou aktivitou. Za válečných a posléze i poválečných časů začala být zesíleným zájem státu stále více řízenou a také kolektivně trávenou aktivitou. O rámcích a cestovním „módu“ meziválečného období viz např. Jakubec, Ivan – Štemberk, Jan: Vývoj cestovního ruchu v českých zemích v meziválečném období. Cestování včera a dnes 4, 2007, č. 3, s. 56–75; viz též Štemberk, Jan: Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu. Pelhřimov – Praha 2009.

Poválečná doba znamenala potvrzení velkého zlomu v cestování do zahraničí, který přineslo předešlé válečné období. Stalo se tak novým oficiálním výkladem bodu d) sedmého paragrafu dosavadního zákona č. 55/1928 Sb., o cestovních pasech, který uváděl, že: „... cestovní pas smí býtí odepřen jen osobám ... jejichž cesta do ciziny by mohla ohrožovati důležité zájmy státní bezpečnosti, nebo důležité hospodářské zájmy Republiky československé...“.⁵ Tento bod byl po skončení války a definitivně od roku 1946 „reinterpretován“ natolik, že z běžného práva každého občana vycestovat dle vlastní vůle do zahraničí se stala spíše výsada, již státní (a posléze komunistické) autority obdařovaly pouze pověřené (a „prověřené“) osoby. Na smyslu této interpretace, tj. že zájmy státu jsou přednější a „převyšují“ jak literu zákona, tak i zájmy občanů – jednotlivců, se fakticky nic nezměnilo po více než čtyři následující desetiletí.⁶

Tento text je drobným příspěvkem do debaty o existenci a charakteru tzv. socialistické diktatury v poúnorovém Československu se zaměřením zejména na období druhé poloviny padesátých a posléze šedesátých let. Pojednávám zde o tématu zdánlivě marginálním, samotnými aktéry možná tabuizovaném, naopak kritiky komunistického „režimu“ zveličovaném: o roli orgánů ÚV KSČ v rozhodovacích procesech, které ovlivňovaly zahraniční cesty, rekreační péči a tzv. víkendové pobyty funkcionářů KSČ a zaměstnanců ústředního komunistického aparátu.⁷

Můj příspěvek navazuje na některé tuzemské publikované texty, které nelze z mého pohledu opominout. V první řadě je to bádání české archivářky a historičky Alžběty Čornejové. Ta se jako jedna z mála badatelek pustila komplexněji do výzkumu ve své době masového fenoménu a pomyslné „výkladní skříně“ poválečné a zejména poúnorové levicové politiky, rekreační péče spočívající „v rukou“ Ústřední rady odborů, pozdější Ústřední správy rekreační péče ROH.⁸ Bohužel vzhledem k autorčinu koncipování práce a k výslednému rozsahu se zde o vlastních rozhodovacích procesech a také o rekreačních příslušnících tzv. nomenklatury dozvídáme velmi pomálu. Podobně se ve velmi přínosné práci českého historika Jana Rychlíka, kde jsou popsány základní proměny tuzemské vízové a pasové (a též vystěhovalecké) politiky ve dvacátém století s těžištěm v období let 1945–1989, nalézá jen velmi málo prostoru pro vylíčení specifik „stranického“ cestování.⁹ V neposlední řadě je nutno zmínit starší texty nestora a spoluzakladatele novodobé české a slovenské historiografie soudobých dějin, Karla Kaplana. Ty se týkaly jednak problematiky kompetenčního rámce, tzv. nomenklatury funkcionářů a aparátu ÚV KSČ a také sondy do mapování poválečných majetkových zdrojů komunistické strany, včetně přidělování a vlastnictví rekreačních objektů ze strany orgánů ÚV KSČ.¹⁰

⁵ Viz Rychlík, Jan: Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989. Praha 2007, s. 159.

⁶ Následné normy týkající se cestovních dokladů proto v podstatě jen buď zůstávaly, nebo zmiřňovaly dopad takového etatického přístupu.

⁷ Ačkoliv zejména v polistopadové době publikovala celá řada bývalých čs. komunistických funkcionářů své vzpomínky, téma trávení volného času a rekreace se v nich objevuje velmi zřídka, nebo je zcela opomíjeno či zamlčováno. Ze skupiny vzpomínajících velmi bedlivě si střežících sféru soukromí a popis trávení volného času viz např. Štrougal, Lubomír: Paměti a úvahy. Praha 2009; viz též Jakeš, Miloš: Dva roky generálním tajemníkem. Praha 1996. Podle názorů znalců života nejvyšší nomenklatury možnosti v oblasti volnočasové a rekreační sféry měly velmi reálně odlišovat život „nové třídy“ funkcionářů od většinového „zbytku“ populace. Viz Djilas, Milovan: The New Class. An Analysis of the Communist System. New York 1957. Ze vzpomínkových prací dobových aktérů spíše potvrzujících tento názor viz např. Mlynář, Zdeněk: Mráz přichází z Kremle. Praha 1990; z pamětníků uvádějících i některé zpřesňující a legendární obraz relativizující podrobnosti z funkcionářského „života rekreačního“ viz např. Cisař, Čestmír: Paměti. Nejen ze zákulisí pražského jara. Praha 2005.

⁸ O bádání nad rekreační péčí ROH viz např. Durmanová, Marie: Některé problémy odborové rekreace jako specifického fenoménu cestovního ruchu. Journal of Tourism and Services 2010, č. 1, s. 12–22; viz též Čornejová, Alžběta: Dovolena s poukazem. Odborové rekreace v Československu 1948–1968. Praha 2014.

⁹ Viz Rychlík, Jan: Cestování do ciziny.

¹⁰ Viz Kaplan, Karel: Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956. Praha 1992; týž: Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Praha 1993; týž: Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952. Praha 1993.

Zvídavá čtenářka či čtenář si možná položí otázku, proč je tento velmi specifický a na první pohled nesouvisející příspěvek zařazen mezi soubor studií o dobrovolných masových organizacích Národní fronty? Domnívám se, že spojitost „cestovně-rekreačního“ tématu (v očích komunistické nomenklatury) není nijak náhodná, uměle vytvořená a že naopak styčných bodů zde existuje hned několik. Za prvé se jedná o linii personální: řada dobových aktérů z nejvyšších stranických orgánů byla totiž zároveň členy a nezřídka i funkcionáři dobrovolných masových organizací.¹¹ Jak je zřejmé z dostupných archivních pramenů a schematizmů, v rovině kompetenční pak o veškerých rámcových opatřeních v oblasti rekreační péče a zahraničních styků masových organizací rozhodovaly nejvyšší stranické orgány, případně členové centrálního komunistického aparátu. A konečně jak rekreace, tak i zahraniční výjezdy stranicko-státních elit, jsou, jak jsem již naznačil výše, v dobovém kontextu záležitostí výběrovou a tudíž zkušeností nevšední, která nutně nemusí být blízká prožitku „občejných“ občanů tehdejšího Československa. Téma podle mého soudu může být opět zdrojem mapování (a promyšlení) nejen politického, ale také sociálního, kulturního přediva vztahů mezi jednotlivými aktéry v dějinách tzv. socialistické diktatury.¹²

Toto mé zamyšlení se spíše snaží rámcově nastínit přístupy, mechanismy a struktury zahraničního cestování, rekreací a trávení volného času stranických elit. Laicky řečeno by se mělo jednat o typologický nástin toho, kdo, kdy, jak a proč o „cestovně-rekreačních“ životech příslušníků nomenklatury rozhodoval, což by mělo být doplněno o vybrané dobové „kauzy“ demonstující konkrétní přístupy. Pro zpracování komplexnějšího pohledu na „žítou praxi“ by totiž bylo třeba jít mnohem hlouběji a využít také mnohem širší palety historických pramenů, což zůstává velkým úkolem do budoucna.

Chronologické vymezení na léta 1954 až 1968 je odvozeno od klíčových stranických jednání, která byla na dané téma vedena a která zároveň – nikoliv náhodou – symbolizují velmi specifická léta české cesty destalinizace, mocenského vzestupu, (nad)vlády a posléze i pádu Antonína Novotného. První tajemník ÚV KSČ a od konce roku 1957 zároveň prezident v jedné osobě se totiž snažil velmi aktivně (a místy snad i autoritativně) vstupovat do procesů ovlivňujících sféru cestování, cestovního ruchu a trávení volného času vrcholné nomenklatury. Struktura článku je koncipována na poměrně jednoduchém základě: v první části se snažím postihnout a nastínit rámec rozhodovacích procesů, které podmiňovaly zahraniční cesty a rekreace elit ÚV KSČ (a dílem také masových organizací Národní fronty); v části druhé pokouším demonstrovat přístupy k tuzemským rekreacím a k tzv. víkendovým oddychům a snažím se také zmínit vybrané případy z dějin rekreací a trávení volného času stranického vedení a vrcholného aparátu. Znovu bych chtěl podtrhnout, že se nejedná o příspěvek s jakýmikoliv ambicemi na definitivnost, naopak jde o další pokus pojednat o tomto velmi specifickém tématu z jiného úhlu pohledu.

¹¹ Např. členové Předsednictva (Politického byra) ÚV KSČ Antonín Zápotocký (ve funkci 1945–1950), František Zupka (ve funkci 1950–1952 a 1954–1965) nebo Miroslav Pastyřík (ve funkci 1966–1968) byli předsedy Ústřední rady odborů, Zdeněk Fierlinger byl mezi lety 1964 až 1969 předsedou Svazu československo-sovětského přátelství, předseda Československého svazu mládeže Zdeněk Hejzlar (ve funkci 1949–1953) se od listopadu 1949 účastnil jednání Předsednictva atd. Blíže viz Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Praha 2010.

¹² Blíže k tomuto teoretickému konceptu viz např. Heumos, Peter: K sociálněhistorickému výzkumu komunistických systémů. Soudobé dějiny 16, 2008, č. 3–4, s. 686–702; Segert, Dieter: Státní socialismus nebyl jen politický mocenský vztah. Poznámky k teoretickému deficitu konceptu totalitarismu. Soudobé dějiny 16, 2009, č. 4, s. 709–718; viz též Sabrow, Martin: Socialismus jako myšlenkový svět: komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. Soudobé dějiny 19, 2012, č. 2, s. 196–208.

Orgány ÚV KSČ ve dvojjediné roli aneb O rámcích rozhodovacích procesů a konturách zahraničně-cestovní sféry

Po tzv. vítězném únoru 1948 vrcholné orgány KSČ nejenže svými rozhodnutími stále více promlouvaly do směřování celého státu, společnosti a osudů jednotlivých občanů, ale zároveň také velmi bedlivě řídily osudy svých vlastních příslušníků, ať již volených funkcionářů, nebo zaměstnanců aparátu. Velké politikum se stalo zejména z otázky cestování do zahraničí.

Již po skončení druhé světové války byl zejména z hospodářských důvodů velmi výrazně omezen výjezdový cestovní ruch a přísněji byly také posuzovány pracovní či studijní cesty. Se zostřující atmosférou studené války na přelomu čtyřicátých a padesátých let se začala zvyšovat především politická citlivost cestovních styků se západními zeměmi, i když nutnost „utváření bratrských vztahů“ se zeměmi tzv. východního bloku závažnosti nijak neubírala.¹³ Politické (ale dilem i oborové) špičky se k masivnímu provozování výjezdového (pasivního) cestovního ruchu čs. občanů do západních zemí dlouhodobě stavěly velmi rezervovaně, v řadě případů pak doslova negativně. V obecné rovině v tom svou roli nadále hrály především důvody ekonomické (zejména nedostatek deviz), ale také důvody geopolitické, ideologické a v neposlední řadě také obavy z emigrace čs. občanů na Západ, jež politiku čs. komunistického režimu na domácí i mezinárodní scéně značně diskreditovaly. Pokud již byl přeshraniční styk povolován, jednalo se o cesty služební na úkor turistických, pokud byly ony turistické (po roce 1956) přece jen povolovány, fakticky až do poloviny šedesátých let se jednalo (alespoň formálně) o organizované zájezdy zaštiťované především cestovní kanceláří ČEDOK na úkor individuálního cestovního ruchu.¹⁴

Mezi tzv. „sprátenými“ zeměmi patřila po celou dobu existence tzv. socialistické diktatury k hlavním politickým zásadám podpora vzájemné cestovní výměny, proklamativně neustále zdůrazňovaná. Ta měla fakticky proměnit dosavadní „turistické návyky“ a cílové destinace čs. turistů a cestujících doposud směřujících v masivním měřítku zejména do Rakouska, do Jugoslávie, ale také do Itálie, Francie či Německa. Sen o „spráteném“ cestovním ruchu se sice dařilo dilem realizovat, ovšem s řadou omezení a mnohdy se zcela novým obsahem, než jaký jeho tvůrci původně zamýšleli.¹⁵ Kupříkladu jednu z dalších politicko-ekonomických zásad – reciprocitu (tj. vyrovnaný poměr mezi výjezdy a příjezdy) – se vůči některým zemím dařilo naplňovat jen stěží a posléze od ní bylo fakticky upuštěno (např. vůči Bulharsku či Rumunsku, ale i vůči v mnoha ohledech dosti specifické Jugoslávii).¹⁶ Další velkou nesnází se i přes obecně žádoucí podporu vzájemného cestovního ruchu stal feno-

¹³ Blíže viz Rychlík, J.: Cestování do ciziny.

¹⁴ Z dostupných pramenů se zdá, že první turistické výjezdy do západních zemí se uskutečnily až v roce 1956 a to v počtu 1174 osob. I v následujících letech se jednalo o výjezdy v řádech několika tisíc lidí, což se mělo změnit v první polovině šedesátých let, kdy se již jednalo řádově desetitisíce a na konci sledovaného období dokonce o statisíce výjezdů do západních zemí. Viz NA, fond Hospodářská rada ÚV KSČ (1948–1951), sv. 6, a. j. 85: „Plán cizineckého ruchu pro rok 1949 a jeho bilance za rok 1948.“ (květen 1949); viz též NA, fond Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna (1945–1959), sign. 11.38.4 (1958), kart. 1563: „Zpráva o průběhu cestovního ruchu v uplynulé sezóně a návrh směrnic pro organizování cizineckého ruchu v roce 1958“ (únor 1958); viz též Franke a kol., Rukověť cestovního ruchu, s. 380.

¹⁵ Co do počtů, v polovině padesátých let (1955) se jednalo o 4299 čs. turistů mířících do východních zemí, posléze pak již od desetitisíce, na počátku šedesátých let pak počty překročily milionovou hranici a do konce šedesátých let oscilovaly okolo dvou milionů vyjíždějících. Viz NA, fond Ministerstvo zahraničního obchodu (1945–1968), inv. č. 017/1960: „Čedok. Zpráva o výsledcích komplexního rozboru hospodářské činnosti za rok 1959.“ Viz též Franke, Antonín a kol.: Rukověť cestovního ruchu. Praha 1980, s. 370–379.

¹⁶ Viz např. NA, KSČ – ÚV, Hospodářská rada ÚV KSČ (1948–1951), sv. 4, arch. j. 74: zápis ze schůze prezidia Hospodářské rady KSČ (4. 4. 1949).

mén tzv. nákupní turistiky, související s nedostatkem určitého sortimentu spotřebního zboží v jednotlivých zemích.¹⁷

V těchto mantinelech „běžného“ přeshraničního cestování a cestovního ruchu se odehrávaly také stranické zahraniční výjezdy a elitní cestovní ruch, byť v daleko výlučnější podobě, a to zejména co se týče rozhodovacích procesů, výběrovosti, ale i samotných destinací nebo „pobytového servisu“.

Mechanismy výběru cestujících z Československa po roce 1948 do zahraničí již byly popsány jak v obecné rovině, tak i na příkladu určitých skupin obyvatel.¹⁸ Jak je patrné z dosavadních bádání, tak z dobových „kádrových pořádků“, úlohu rozhodovat o lidech vysílaných oficiálně do zahraničí, případně o nominacích členů čs. delegací k jakýmkoliv jednáním a poradám v zahraničí měly ve své kompetenci buď orgány Předsednictva (posléze Politického byra), Sekretariátů ÚV KSČ (organizačního nebo později také tzv. užšího Sekretariátu), případně pak zvláštních komisí Předsednictva, což vše byly nejmocnější výkonné orgány komunistické strany. Navíc, jak se píše ve stranických instrukcích, kádrovému prověřování se nominálně nevyhnuli ani ti „nejvyšší“, neboť „straničtí funkcionáři při cestách do zahraničí za jakýmkoliv účelem včetně dovolených musí být před odjezdem do zahraničí prošetřeni ve zvláštní komisi zřízené u zahraničního oddělení ÚV.“¹⁹ Dá se říci, že v těchto orgánech a komisích po dlouhá léta zasedaly vůbec nejmocnější osoby nově budované socialistické diktatury, přičemž personální složení – z dnešního pohledu nikoliv překvapivě – koresponduje s během komunisty „velkých dějin“ komunistického „panství“ v Československu, kde se „osoby a obsazení“ měnily v závislosti na proměně politických poměrů uvnitř vedení KSČ.

Obecně však principy rozhodování zůstávaly zachovány, byť s „usazením poměrů“ a zejména s nárůstem přeshraniční cestovní agendy a přetíženi nejvyšších stranických (a státních) grémií se zde objevovala snaha některé procesy decentralizovat a delegovat je na nižší úroveň. Kupříkladu povolování zahraničních služebních cest „obyčejnějších“ cestujících, včetně komunistů řadové a „střední“ hierarchie bylo od listopadu 1954 (podle nového kádrového pořádku) předáno do gesce ministerstvům a centrálním státním orgánům, přičemž od příslušných oddělení ÚV KSČ bylo i nadále žádáno vyjádření. V případě sporu mezi nominující institucí a stranickým oddělením pak konečné slovo měl Sekretariát ÚV KSČ.²⁰ Ačkoliv o tom kádrový pořádek přímo nehovoří, z dochovaných pramenů je patrné, že cesty nejvyšších stranických a vládních představitelů a také předsedů společenských organizací, uměleckých svazů (úroveň předsedů) a také představitelů armády a bezpečnosti schvalovalo Předsednictvo/Politické byro ÚV KSČ.

Na konci padesátých let (1959) a posléze znovu v první polovině šedesátých let (1963) byly tyto zásady ještě dále upraveny. Jak se uvádí v dobových podkladech, cílem změn (z po-

¹⁷ Blíže viz např. Kučera, Jaroslav a kol.: Postranní cesty – Schleichwege – drogy bozce – kőztes terei. Neoficiální kontakty mezi občany socialistických zemí v letech 1945–1989. Soudobé dějiny 17, 2010, č. 3; viz též Havlík, Adam: Od pouliční šmeliny ke „strýčkům ze Západu“: černý trh pozdního socialismu v česko-německém kontextu. Soudobé dějiny 21, 2014, č. 3, s. 340–363.

¹⁸ Blíže viz Rychlík, J.: Cestování do ciziny; viz též Hálek, Jan: „Ve znamení bdělosti a ostražitosti.“ Zahraniční styky a emigrace pracovníků ČSAV v dobových dokumentech (1953–1971). Praha 2011.

¹⁹ Z těchto speciálně zřízených grémií je možné jmenovat zmiňovanou Zvláštní komisi při Mezinárodním oddělení ÚV KSČ, fungující v letech 1949 až 1951 ve složení: Bedřich Geminder (tajemník Mezinárodního oddělení), Artur London (náměstek ministra zahraničních věcí pro kádrové záležitosti) a Bedřich Hájek (pracovník kádrového oddělení ÚV KSČ). Viz Kaplan, K.: Kádrová nomenklatura, s. 16. Podobná komise zřízená u Úřadu předsednictva vlády byla určena pro schvalování výjezdů „obyčejných“ čs. občanů. Viz Rychlík, J.: Cestování do ciziny, s. 37–39.

²⁰ Viz Kaplan, K.: Kádrová nomenklatura, s. 165. Onen termín „obyčejný“ cestující dávám do uvozovek, neboť se fakticky jedná o dobové oxymóron. Samotný fakt návrhu na cestu do zahraničí byl již poměrně výjimečný, neboť dotyčný musel (alespoň nominálně) splňovat vysoké „kádrové-politické“ a také kvalifikační nároky, případně se pak muselo jednat o cestu „ve státním zájmu“ natolik důležitou, že byla nadřazenými „civilními“, ale i stranickými či odborovými orgány podpořena.

hledu komunistického vedení) měla být prevence proti jisté míře „živelnosti“, „mechanickému posuzování“ a také údajné zvýšení zodpovědnosti navrhujících ústředních orgánů, společenských organizací i uměleckých svazů. „Zároveň nová úprava vychází z názoru, že návrhy na mezinárodní styky a akce mají být – se zřetelem k jejich různé důležitosti – posuzovány a schvalovány i na různém stupni řízení.“²¹ Právě z citovaných slov vyplývá, že nejvyšší stranické orgány byly na konci padesátých let a posléze zejména v šedesátých letech ve své snaze udržet si kontrolu nad problematikou zahraničního cestování při svém úřadování zahlceny cestovní agendou.²² Doposud používaná metoda předkládání a schvalování tzv. čtvrtletních plánů jednotlivých institucí na zahraniční cesty (příjezdy i výjezdy) totiž přestávala fungovat, a tak bylo v březnu 1963 vedením KSČ rozhodnuto o předkládání tzv. celoročních plánů vytvořených podle dosavadních vzorů. Z těch měli členové Sekretariátu a představitelé příslušných oddělení ÚV KSČ údajně nabýt lepšího přehledu o „intenzitě“, „ekonomické efektivnosti“, „propagačním využití“ a především o míře „příspěvku k celkové zahraniční politice strany“.

Jak se zdá, toto opatření mělo nejvyššímu vedení přinést nejen širší a komplexnější přehled o dění v oblasti mezinárodních styků a možnosti potenciální kontroly nad nimi, ale mezi řádky také znamenalo reakci na intenzivnější „provoz“ mezinárodních vztahů v další fázi studené války, v éře počínající *détente*.²³ Jednou z indicií poukazující na tuto „chtěnou – nechtěnou“ změnu přístupu k zahraniční politice mohou být pokyny rozlišovat výjezdy „ne-mechanicky“ a diverzifikovaně. Dosavadní praxe, kdy výjezdy na Západ byly posuzovány na „nejvyšší úrovni“ (tj. zejména Předsednictvem/Politickým byrem a Sekretariátem ÚV KSČ) a běžné výjezdy do „spřátelených“ zemí pak na úrovni centrálních orgánů, masových organizací a uměleckých svazů v konzultaci s příslušným oddělením ÚV (a také Mezinárodním oddělením), se měla změnit. Od března 1963 měl být hlavním kritériem „příslušnosti“ žádosti k vyšší či nižší rozhodovací linii i „politický význam“ cesty či pořádané akce, a to – nominálně – bez ohledu na to, jestli směřovala do tzv. socialistických nebo tzv. nesocialistických zemí. I přes tato opatření však v pozdějších letech i nadále zůstala praxe a prioritou rozhodování „politbyra“ a Sekretariátu o většině „západních“ záležitostí spíše zachována. V návaznosti na tyto směrnice pak byly v září 1966 podrobněji rozpracovány zásady agendy zahraničních cest pro oblast centrálních orgánů.²⁴

U cestujících z řad příslušníků nejvyšší nomenklatury sehrávalo klíčovou roli nejen rozhodování Předsednictva nebo Sekretariátu jako celku, ale potažmo také samotného prvního tajemníka KSČ, který zde zasedal. Dlouhých sedmáct let (od prosince 1951 do počátku ledna 1968) připadala tato funkce Antonínu Novotnému, i když v prvních letech úřadování rozhodně nebyl mocenským hegemonem. Po svém zvolení do nejvyššího stranického orgánu, kde nahradil odstaveného, odsouzeného a posléze popraveného Rudolfa Slánského, však stále více svíral oštěže kontroly nad stranickým životem a potažmo i celým státním soukolem a po zvolení do funkce prezidenta (listopad 1957) se stal personálním „přemostěním“ stalinské a post-stalinské éry v Československu.²⁵

²¹ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (1954–1962) (02/4), sv. 4, arch. j. 7, bod 4. „Úprava dosavadního procesu schvalování zahraničních styků společenských organizací“ (13. 3. 1963).

²² Tomuto vysvětlení nahrávají také desítky dochovaných seznamů nejrůznějších delegací či žádostí jednotlivců ve fondech Předsednictva a Sekretariátu ÚV KSČ.

²³ Přehledově o období „détente“ viz např. Durman, Karel: Popely ještě žhavé. Velká politika 1938–1991. Díl 1. Světová válka a nukleární mír 1938–1964. Praha 2004; viz též: Díl 2. Konec dobrodružství 1964–1991. Praha 2009.

²⁴ Viz NA, KSČ – ÚV, Předsednictvo ÚV KSČ (1966–1971) (02/1), sv. 9, arch. j. 9, k info bod 2: „Informace o provedení usnesení PÚV KSČ k jednotné úpravě schvalování pracovních a studijních do zahraničí“ (19. 9. 1966).

²⁵ Jak uvádí Karel Kaplan, funkce prvního tajemníka byla v systému komunistického vládnutí klíčová a fakticky na vrcholu mocenské hierarchie. Jednak první tajemník předsedal jednáním čelních orgánů a formuloval

Právě on se také stal velmi mocným dohlížitelem na sféru zahraničního cestování, a nutno říci, že i dosti konzervativně založeným „kontrolorem“ trávení volného času svých „blízkých“ soudruhů. Poměřováno předchozí praxí po roce 1948, celkově Novotný patřil mezi domácí politickou elitou k nadprůměrným „cestovatelům“, neboť v dosavadní nepsané dělbě práce role cestujících reprezentantů připadala nikoliv vedoucím stranickým funkcionářům či hlavám státu, ale spíše ministrům zahraničí, případně pak předsedům vlád. Vzhledem k tomu, že po personálních obměnách v sovětském vedení po Stalinově smrti se Novotný dostal do dlouhodobé politické přízně Nikity Sergejeviče Chruščova, československý první tajemník (a posléze prezident) se svému sovětskému „vzoru“ snažil (alespoň navenek) vyrovnat, a to včetně snahy ve větší míře cestovat do zahraničí.²⁶ Jak se zdá z řady pramenů i odborných pojednání, s novou érou v post-stalinském období studené války v Sovětském svazu i zemích tzv. východního bloku začala být patrná zvýšená míra zahraničního cestování, jež se stalo novým rozměrem a výrazem nejen zahraniční, ale i vnitřní politiky. Zahraniční cestování tak v každodenním životě stranických a státních představitelů hrálo stále větší roli. Vedle množících se výjezdů do západních či tzv. rozvojových zemí zde výsadní postavení patřilo cestám sloužícím „prohlubování a utužování styků“ se „spřátelenými“ zeměmi Východu, kam ve druhé polovině padesátých let mocenská špička jako celek ročně absolvovala řádově desítky cest.²⁷ Směrem do šedesátých let docházelo ke zvyšování jejich počtů a zahraniční cesty se definitivně staly „standardem práce“ komunistického funkcionáře a pracovníka centrálního aparátu.²⁸

Podobně tomu bylo se zahraničními rekreačními pobyty, které se stále častěji stávaly součástí života komunistických funkcionářů všech úrovní. Již v létě 1945 se zde objevila možnost absolvování výběrových léčebných a rekonvalescenčních pobytů, které zprostředkovávala pro navrátilivší se politické vězně a pozůstalé Ústřední rada odborů. Na tuto formu výběrové péče bylo posléze v masovém měřítku navazováno v následujících letech a desetiletích, ovšem ta nebyla primárně určena pro stranické funkcionáře, nýbrž pro „zasloužilé“, leč „obyčejné“ pracovníky. Jak naznačují některé zmínky v dobových pramenech, zatímco v poválečných letech mnozí komunističtí pracovníci v hektickém čase politických kampaní neměli čas na sebemenší dovolenou, s „usazováním“ poměrů na konci čtyřicátých let a také s novými ekonomickými a zahraničně-politickými možnostmi KSČ pro mnohé přišel čas nejen „učit se vládnout“, ale také objevovat nové dimenze tzv. výběrových stranických rekreací. Jak se vyjádřil ve svém závěrečném hodnocení pracovník kádrového odboru krajského výboru KSČ v Hradci Králové, jež v létě 1949 strávil měsíc-

rozhodnutí, dále pak kumuloval funkce a ovládal nejvýznamnější mocenský aparát (KSČ, armáda, bezpečnost, lidové milice), byl „prvním mužem strany a podléhala mu nejvýznamnější oddělení aparátu ÚV KSČ, měl možnost rozhodovat o personálních otázkách na nejvyšších postech, měl (takřka) výhradní monopol na styk s Moskvou a v neposlední řadě také disponoval kompletním souborem dostupných informací koncepčního a operativního charakteru, s nimiž mohl nakládat.“ Viz Kaplan, K.: Aparát ÚV KSČ, s. 21–27.

²⁶ Novotný sice v samotném zahraničním cestování nalezl relativní zalíbení, na rozdíl od Chruščova však nebyl v zahraničí žádným velkým turistou a „milovníkem života“. Viz Černý, Rudolf: Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta. Česká Kamenice 2008, s. 375.

²⁷ Za příklad zde může posloužit rok 1958, kdy jenom na půdu Sovětského svazu směřovalo sedm „regulérních“ stranických delegací (celkem 65 osob), dvě delegace starých členů strany (skupem 70 osob) a především návštěva samotného Antonína Novotného. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (1954–1962) (02/4), sv. 163, arch. j. 252, bod 3: „Styky s bratrskými komunistickými stranami a zahraniční stranická rekreace v roce 1958 a návrh na rok 1959“ (23. 3. 1959).

²⁸ Podle usnesení Politického byra tak měli mít při zahraničních cestách jeho členové a tajemníci ÚV KSČ nárok na mimořádné diety ve výši trojnásobku základní diety. Členové Politického byra ÚV KSS, tajemníci ÚV KSS, členové ÚV KSČ, vedoucí tajemníci KV KSČ, šéfredaktor Rudého práva a rektori stranických vysokých škol měli nárok na dvojnásobek základní sazby diet. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (1954–1962) (02/4), sv. 164, arch. j. 254, b. 13: „Návrh hospodářských a organizačních zásad a opatření na úseku zahraniční spolupráce a rekreace“ (1. 4. 1959).

ní rekreaci v polských Miedzyszrodjích: „[přeji] každému poctivému příslušníku naší strany, ale nejen naší strany ale celého národa, hlavně dělníkům a úderníkům ze závodů, alespoň jeden takový zájezd. A já sám ze srdce děkuji jak KV tak ÚV naší strany, že mně bylo dopřáno absolvovat tento zájezd, neboť jsem neměl žádnou dovolenou již od r. 1945 a tento zájezd mně všechny tyto dovolené vynahradil.“²⁹

Z přehledových zpráv o průběhu rekreací je patrné, že zejména v počátcích organizování zahraničních pobytů vznikaly mnohé nesnáze, spojené jednak s absencí zahraničně-cestovní zkušenosti vybraných adeptů, jednak s nedostatečnou přípravou ze strany zahraničních organizátorů. To vše s sebou posléze přinášelo organizátorům i účastníkům nejednu těžkou chvíli. Kupříkladu v počátcích stranické rekreační péče je ve zprávách dosti lakonicky hodnoceno vystoupení funkcionářů a stranických pracovníků z regionů, potažmo ze Slovenska, kteří nedoceňovali význam před-cestovních příprav a procedur, jak se mj. uvádí v jedné ze zpráv: „Největší potíže jak s výběrem, tak i s vymáháním nutných dokumentů k vystavení pasů bylo se slovenskými kraji. Soudruzi na Slovensku se domnívají, že strana je mocná, že všechno může, a proto zasílali podruhá jména s udáním ulice a výstřížek z rodinných fotografií jako doklady k vystavení pasů. V důsledku toho, že jsme měli zájem na tom, aby slovenští soudruzi se těchto zájezdů v co největší míře zúčastnili, byli jsme nuceni v některých případech, když termín již prošel, sáhnout k nouzovým opatřením a urychleně provést přesuny v návrzích.“³⁰

Z mezerovitých údajů je patrné, že v prvních patnácti letech existence stranických zahraničních rekreací (od roku 1949) byl podobně jako u běžného cestovního ruchu kladen důraz na reciprocitu (z ekonomických, ale i politických důvodů) a zájezdů se od konce čtyřicátých let účastnilo něco mezi desítkami až necelými čtyřmi stovkami rekreatů ročně.³¹ Obecně je možné říci, že zatímco počty vyslaných rekreatů rok od roku dosti kolísaly, velmi významně se měnil jejich poměr vůči počtům pozvaných, kteří začali počty cestujících tuzemců značně převyšovat (řádově nejprve o desítky, posléze dokonce o stovky osob). Díky tomu se stalo Československo vyhlášenou hostitelskou zemí – ovšem na rozdíl od běžného cestovního ruchu bez kýženého ekonomického efektu ziskovosti, neboť úhrady pobytů „nadlimitních“ hostů šly většinou na konto zvoucích tuzemských organizací, potažmo ve výsledku čs. státního rozpočtu.

Pokud bych měl posoudit spektrum cílových zemí a jejich potenciální návštěvnost, jak je patrné z pramenů, počátky (1949 a 1950) probíhaly výměny pouze mezi tzv. satelitními lidově-demokratickými zeměmi, z nichž největší porce výměny probíhala s Polskem,

²⁹ Viz NA, KSČ – ÚV, Mezinárodní oddělení ÚV KSČ (1945–1962) (100/3), sv. 4, arch. j. 17. „Zahraníční rekreace – plány, zásady výběru, přehledy z průběhu stranické výměnné rekreace a léčení atd.“ (1949–1962).

³⁰ Ve stejné době je kritizován přístup polských hostitelů, kteří se údajně nepostarali o „správnou“ politicko-ideovou náplň pobytu a navíc zde v prostředí rekreačního střediska, jež bylo pod správou odborů, měla před očima a ušima hostů z Československa nezřídka zaznívat celá řada nelichotivých slov polských rekreatů na adresu vládnoucí Polské sjednocené dělnické strany (PSDS). Co do složení stranické rekreace v roce 1949 se jí zúčastnil 1 člen ÚV KSČ, 7 poslanců, 31 politických pracovníků ÚV KSČ, 3 političtí pracovníci ÚV KSS, 19 zástupců krajských výborů z českých zemí, 4 zástupci ze Slovenska též úrovně, 10 zástupců okresních z českých zemí, 3 ze Slovenska a 1 zaměstnankyně Kanceláře Prezidenta republiky. Viz NA, KSČ – ÚV, Mezinárodní oddělení ÚV KSČ (1945–1962) (100/3), sv. 4, arch. j. 17. „Zahraníční rekreace – plány, zásady výběru, přehledy z průběhu stranické výměnné rekreace a léčení atd.“ (1949–1962).

³¹ Zatímco v roce 1949 se zúčastnilo rekreaci 79 vyvolených, v roce 1956 to bylo 208 rekreatů (včetně 58 rodných příslušníků), v roce deklarativního přechodu k socialismu (1960) to bylo 195 rekreatů (z toho 75 rodných příslušníků v dětském věku), takřka na horizontu sledovaného období (1966) bylo vysláno na rekreace 380 vybraných (včetně 97 dětí). Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (1945–1951) (02/4), sv. 16, arch. j. 131, bod 13 a 14: „Výměna dovolených stranických funkcionářů v cizině“; „Průběh zahraniční rekreace v roce 1950“ (20. 6. 1950); viz též NA, KSČ – ÚV, Mezinárodní oddělení ÚV KSČ (1945–1962) (100/3), sv. 4, arch. j. 17. „Zahraníční rekreace – plány, zásady výběru, přehledy z průběhu stranické výměnné rekreace a léčení atd.“ (1949–1962).

s Maďarskem a také s Rumunskem.³² Posléze se mezi cílové destinace připojila také NDR a na počátku padesátých let Sovětský svaz. Jak je zřejmé z analyzovaných materiálů, právě posledně jmenovaný posléze ovládl dlouhodobé statistiky vzájemné návštěvnosti stranických rekreačních a léčebných pobytů (se zhruba osmi desítkami poskytovaných míst ročně).³³ Soudě podle disponibilních údajů z konce sledovaného období (1966), v odstupu za „velkým bratrem“ se pohybovaly výměnné stranické kvóty polské (s pěti desítkami míst), následovala východoněmecká SED spolu s Komunistickou stranou Rumunska (čtyři desítky míst), se třemi desítkami míst se počítalo pro soudruhy z Maďarska (34) a z Bulharska (30). Do seznamu recipročních pobytů se opět dostala také nedávno se navrátilší Jugoslávie (10 míst) a konečně také místa na výměnu s mimoevropskou a velmi exotickou Mongolskou lidově revoluční stranou (8 míst).³⁴

Velmi speciální nabídky se stranickým elitám začalo na sklonku padesátých let dostávat v důsledku konvergence se západními zeměmi a díky dlouholeté spolupráci s jejich „pokrokově“ a levicově orientovanými politickými stranami, zejména pak oněmi komunistickými. Průkopníkem v tomto směru byla především tehdejší reprezentace velmi vlivné Komunistické strany Itálie, jejíž generální tajemník Palmiro Togliatti byl mimochodem také několikrát hostem v Československu. Z dochovaných materiálů je patrné, že první nabídka na výměnné pobyty v letním táboře u Rimini doputovala k vedení KSČ na jaře 1959. Vzhledem k pravděpodobně nezápornému vyjádření první čs. rekreatanti s největší pravděpodobností trávili své volno na plážích italského Jadrana již v létě 1959.³⁵ Protože tato „táborová“ forma rekreace byla už ve své době pro přední čs. komunistické funkcionáře a aparátníky příliš „nizkorozpočtová“, dostalo se v téže době paralelního pozvání od italského Ústředního výboru také pro čtyři až pět vrcholných funkcionářů. Rozhodnutím tuzemského politbyra sem nakonec byli vysláni první tři straniční „průzkumníci“ (taktéž v létě 1959) a vzhledem k tomu, že se pobyty osvědčily, bylo v nich pokračováno opět v roce 1961.³⁶ Obecně je možné říci, že se s největší pravděpodobností jednalo o vůbec první oficiální stranické rekreace z Československa v zemích za tzv. železnou oponou.³⁷

Pro dokreslení dobového koloritu se sluší uvést, že ani zahraničním rekreacím relativně konsolidované „lidové demokracie“ druhé poloviny padesátých let se (viděno z pohledu organizátorů) nevyhnuly některé problémy a nešvary. Zatímco stížnosti na problematické podmínky v cílovém místě pobytu se již ve zprávách z druhé poloviny padesátých a šedesátých let nenechávají – což může svědčit o relativním zvládnutí organizace a „zaběhnutí“ mechanismu pobytů – neuralgickým bodem i nadále zůstávala doprava (doporučováno by-

³² Do Polska směřovalo 45 (1949), respektive 57 (1950) rekreatantů z Československa, do Maďarska 19 (1949), respektive 42 (1950), do Rumunska 10 (1949), respektive 27 (1950). Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (1945–1951) (02/4), sv. 33, arch. j. 176, bod 21: „Celostátní plán na zahraniční rekreaci na rok 1951“ (20. 3. 1951).

³³ Příslušníci vůbec nejužších komunistických špiček (příslušníci Předsednictva/Politického byra nebo tajemníci ÚV) mohli být navíc sovětským vedením pozvání na zvláštní „dovolenou“ trávenou zpravidla u Černého moře (na Krymu) v letoviscích ÚV VKS(b) a později ÚV KSSS. Tyto pobyty nezdílká sloužily jako příležitost ke „konzultacím“ a neformálním politickým jednáním – fakticky předávání závazných instrukcí – jak má dotyčný, nebo širší stranický kolektiv postupovat v politice po návratu do Československa.

³⁴ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 51, arch. j. 99, bod 7: „Stranická rekreace a léčení zahraničních hostů ÚV KSČ v ČSSR v roce 1965 a návrh pro rok 1966“ (2. 3. 1966).

³⁵ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1954–1962), sv. 164, arch. j. 256, bod 22: „Letní turistický pobyt v Itálii“ (15. 4. 1959).

³⁶ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1954–1962), sv. 166, arch. j. 258, bod 12: „Vyslání stranických pracovníků na dovolenou do Itálie“ (6. 5. 1959); tamtéž, svazek 205, arch. j. 339, bod 21. „Vyslání soudruhů na stranické rekreace do Itálie“ (22. 2. 1961).

³⁷ V polovině šedesátých let (pravděpodobně od roku 1965) se pak čs. stranickým rekreatantům otevřelo také sousední Rakousko. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 51, arch. j. 99, bod 7: „Stranická rekreace a léčení zahraničních hostů ÚV KSČ v ČSSR v roce 1965 a návrh pro rok 1966“ (2. 3. 1966).

lo organizovat rekreační spoje leteckými speciály), obsazování kvót do jednotlivých zemí a neposlední řadě také (ne)oddržování nástupních termínů.

Kupříkladu v roce 1957 panoval obrovský zájem a převis poptávky po rekreacích v přímořských destinacích jako bylo Bulharsko, Rumunsko či (v té době doposud „spřátelená“) Albánie. O jiné destinace byl zájem podstatně menší a naopak na polskou rekreaci se přihlásil údajně pouze jeden zájemce – poslanec a šéfredaktor časopisu *Nová mysl*, Bohuslav Laštovička. Když byla ve „druhém kole“ zájemcům o přímořské pobyty poskytnuta náhradní nabídka zájezdů do Polska či NDR, řada z nich (jako byl např. člen ÚV a ministr vnitřního obchodu Jindřich Uher) ji ovšem odmítla. Velmi vyčítavá kritika z úst (a psacích strojů) pracovníků aparátu se pak snášela na hlavy dalších neuspokojených žadatelů, jako byl např. člen ÚV KSS Pavol Tonhauser. Ten si sice vybral náhradní pobyt v Maďarsku v náhradním termínu, ovšem čtyři dny před odjezdem rekreaci odřekl. Také ministr financí a člen ÚV KSČ Julius Ďuriš údajně nebyl spokojen s tím, že bude na zájezdu do NDR ubytován se svou rodinou v hromadném ubytovacím zařízení s ostatními rekreanty (namísto požadované vily), stejně jako nelibě nesl, když mu byla zamítnuta cesta služebním vozem ministerstva. I on se proto tři dny před nástupem odmítl rekreace zúčastnit. Pocity administrátorů z řad aparátu ÚV KSČ lakonicky a přitom velmi otevřeně charakterizoval jeden z tvůrců souhrnné dobové zprávy z prosince 1958, která by možná v mnoha rysech mohla ve zkratce charakterizovat přístup nejednoho příslušníka/příslušnice stranických elit (nejen) k zahraničním rekreacím: *„Rekreace je ve značné míře využívána. Poměrně velké možnosti však přináší se sebou i některé nedostatky, jež se projevují zejména v tom, že rekreace není chápána vždy jako výběrová, ale jako něco samozřejmého a dochází u některých pracovníků často i k projevům neskromnosti.“*³⁸ Jak je patrné z citovaného vyjádření, být „neskromný“, nepřizpůsobivý a náročný v požadavcích tak v soudobém stranickém diskurzu znamenalo vážný prohrěšek, věc neslučitelnou s ideálem komunistické morálky a v podstatě „návrát do minulosti“, do světa a mentalit předúnorových „buržoazních“ a aristokratických elit. Případy takového chování tak někdejší stranické pracovníky a „tvůrce vkusu“ samozřejmě vrhaly do nelehkého dilematu: je důležitější „usměrňovat“ a „vychovat“ dobré straníky nebo mít spokojené nadřízené? Rozhodování s největší pravděpodobností pro mnohé „věřící“ a přesvědčené komunisty s ideály nebylo vůbec jednoduché...

Komtury dějin elitních tuzemských rekreací a tzv. odpočinkových pobytů padesátých a šedesátých let

„Stranické“ trávení volného času mimo město o víkendech a potažmo rekreace o dovolených mimo (většinou městské) domovy mělo svou tradici již od první republiky a v rámci celospolečenských omezení kontinuálně pokračovalo i v letech druhé světové války. Vzhledem k tomu, že KSČ byla v předválečné éře relativně neusedlou (a dosti nonkonformní) stranou, disponovala velkým potenciálem přitáhnout i mladší ročníky, provozující buď organizovaný skauting (levicové „rudého“ zabarvení – např. Spartakovi skauti práce), nebo méně organizovaný trampingu. Jak vyplývá z dobového tisku, tyto „proletářské“ volnočasové aktivity se posléze staly velmi opatrně, leč přece jen připomínanou součástí dějin a „mytologie“ komunistického hnutí v Československu. V časech padesátého výročí založení KSČ v roce 1971 byly připomínány aktivity pro-komunistických trampských osad Gigant nebo Red Boys a dále pak činnost místní organizace KSČ v Praze-Pankráci, jejíž členové svépomocí postavili vlastní chatu Na Markvartě u Těptína (okres Praha-východ) sloužící především rekreaci a trampingu, kde posléze v časech války ilegálně přebývali pronásledovaní

³⁸ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1954–1962), sv. 157, arch. j. 242, bod 4: „Stav a organizování rekreace pracovníků a funkcionářů KSČ s návrhy opatření“ (22. 12. 1958).

funkcionáři.³⁹ Dodal bych jen, že pozdější opatrnost v odkazování se na kořeny v trampském hnutí byla ve své době na místě. Zejména v padesátých a v první polovině šedesátých let byla tato subkultura v Československu pod opětovným tlakem ze strany státních orgánů a obecně většinové společnosti, což komunisté jakožto nominální „ochránci mládežnických aktivit“ všeho druhu velmi neradi přiznávali, neboť je to dostávalo do velmi komplikovaného, a opět místy až schizofrenního postavení.⁴⁰

Po druhé světové válce se situace celé KSČ i jejího vedení dosti zásadně změnila. Jednak se oblast rekreací a trávení volného času stala předmětem „veřejného zájmu“ (zejména podobě péče odborových organizací), ale především KSČ (a KSS) se stala vládní stranou a její představitelé zasedli v koalici Národní fronty napříč celou zemí i společenským žebříčkem. V neposlední řadě pak členové jejího vedení takřkajíc „přišli do let“ a posunuli se mezi příslušníky střední či dokonce starší generace.

Příslušnost do „tábora vítězů“ přinesla netušené možnosti rozhojnit prostředky ve stranické pokladně, když navíc z popudu stranického vedení začali její pověřeni členové iniciativně získávat značné množství nemovitého majetku (i mobiliáře) díky vlnám znárodnění a konfiskací. Jak uvádí Karel Kaplan, KSČ patřila mezi stranami Národní fronty ve shánění majetkových zdrojů a dobovém „fundraisingu“ k jedněm z neaktivnějších, a to již fakticky od konce války a květnového povstání 1945. Mezi ve své době vyhlášené „akvizitory“ patřil především pracovník Sekretariátu ÚV KSČ Josef Babický, který se z pověření Josefa Franka (a se souhlasem Rudolfa Slánského) záhy vypracoval na šedou eminenci „správy“ stranického majetku, jež pomáhal obstarávat a rozšiřovat až do svého zatčení a uvěznění v červenci 1952. Právě Babického případ patří k velmi výmluvným ukázkám „opojení mocí“ a odvrácené stránky komunistického vládnutí, a to zejména po roce 1948, kdy se vedení KSČ nejen bez ohledu na nominální ideová východiska, ale také bez respektu k platným právním úpravám dopouštělo organizovaných krádeží a zpronevěr majetku všeho druhu (či k nim dávalo souhlas).⁴¹

Babického akviziční činnost zde zmiňuji mj. proto, neboť pro komunistickou stranu a její organizace – či spíše pro jejich konkrétní reprezentanty – obstaral řadu rekreačních objektů a vil, které se posléze staly pevnými body v dějinách stranické výběrové péče. Na rekreační mapu ÚV KSČ se tak dostal kupříkladu objekt ve Veselíkově na Sedlčansku, kde svého času pobýval Rudolf Slánský se svou rodinou, nebo letní vily a chaty ve Hvozdech (okres Praha-západ), které ve své době měli plně zařízené a zdarma v užívání Josef Frank, Ladislav Kopřiva nebo Gustav Bareš. I nadále byla také využívána chata v Těptíně, již dostal v letech 1946–1948 k rekreaci (taktéž bezplatně) Karel Šváb.⁴² Další funkcionáři a příslušníci ústředního aparátu pak byli podle svých přání a potřeb obdařováni rekreačními objekty v úrovni odpovídající funkčnímu a mocenskému postavení.⁴³ Možná nikoliv až zas tak paradoxním rysem poválečné a zejména pounorové éry zůstává fakt, že nejen z příslušníků „válečné“

³⁹ V dalším lesním obydlí, v chatě v Březové u Hořovic pak měl v létě 1943 dokonce zasedat III. ilegální ústřední výbor KSČ. Viz šp: Vzpomínáme s pýchou a hrdostí. Československé pohostinství 17, 1971, č. 5, s. 67–68.

⁴⁰ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 35, arch. j. 65, bod 4: „Současný stav trampského hnutí a návrh na jeho ovlivnění“ (3. 3. 1965).

⁴¹ Josef Babický po ztrátě svých mocných nadřízených a přímluvců Josefa Franka a Rudolfa Slánského byl po dvouletém pobytu ve vazbě odsouzen v roce 1954 v rámci poslední vlny politických procesů, a to pro hospodářské delikty na 2,5 roku vězení. Na následky tvrdého vyšetřování a nedostatečné lékařské péče částečně ochrnul na dolní končetiny a stal se doživotním invalidou. Blíže viz Kaplan, K.: Majetkové zdroje KSČ, s. 72–78.

⁴² Blíže viz Kaplan, K.: Majetkové zdroje KSČ, s. 72–78.

⁴³ V dochovaných pramenech je možné vysledovat i některé případy, kdy pracovníci aparátu ÚV KSČ objekty nabízené k rekreačnímu užívání odmítli s odůvodněním, že již disponují svými vlastními. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1945–1951), sv. 40, arch. j. 189, bod 28. „Zajištění rekreace vedoucím oddělením sekretariátu ÚV KSČ“ (12. 6. 1951).

a „budovatelské“ generace komunistické nomenklatury se tak hojným využíváním těchto rekreačních objektů přiblížil životnímu stylu navenek velmi kritizovaných „buržoazních“ a středostavovských vrstev, podobně jako v případech zahraničních rekreací.

Pokud bych nyní ponechal stranou tuto možnost individuální (a v prvních letech pravděpodobně bezplatné) rekreace ve svěřených objektech, pak, co se týče organizovaných rekreací, nacházeli se funkcionáři a pracovníci ÚV KSČ ve velmi specifickém postavení. Nominálně patřily tyto otázky do gesce „celozávodní“ odborové organizace, ovšem v praktické rovině o nich rozhodovaly nejvyšší stranické orgány (především Sekretariát). Další celostátní či „místní“ stranické a odborové orgány, ať již to byla Ústřední rada odborů (a její Rekreační odbor/Správa rekreační péče), celozávodní výbor ÚV KSČ nebo závodní organizace ROH při ÚV KSČ, byly pouze následně zvány ke spolupráci.⁴⁴ Výkonnou složkou se pak stala Hospodářská správa ÚV KSČ, která byla pasována do role správce stranického majetku a zařízení na nejvyšší úrovni, zároveň faktické reprezentantky „rekreačních“ a „volnočasových“ zájmů kolektivu zaměstnanců ÚV a konečně byla také iniciátorem a praktickým vykonvatelem opatření v oblasti domácí i zahraniční rekreační péče a také zajišťování tzv. víkendových oddychů.⁴⁵

Co do nabídky, ve druhé polovině padesátých let tak vedle zvýhodněných zahraničních rekreací pracovníci Hospodářské správy (po dohodě s Ústřední správou rekreační péče ROH) kupříkladu pomáhali realizovat domácí stranické rekreace ve střediscích ROH Rudý prapor ve Špindlerově Mlýně, Iván v Ratajích nad Sázavou, Medlov u Nového Města na Moravě a také v zotavovnách Donbas a Zora v Tatranské Lomnici.⁴⁶ V letním čase pak pro děti funkcionářů a pracovníků ÚV KSČ pořádala Hospodářská správa (ve spolupráci se závodním výborem ROH) dětské tábory. Jak je patrné z dobových usnesení (1958), i nadále zde zůstávaly zachovány hierarchie mezi funkcionáři a pracovníky aparátu jako na přelomu čtyřicátých a padesátých let. Tzv. víkendový a sváteční oddych nejvyšší funkcionářské elity se totiž odehrával v již zmiňovaných Hvozdech, příslušníci vrcholného aparátu trávili víkendy v Doksech na Českolipsku a konečně odpočinku chtivým z řad „obyčejných“ zaměstnanců ÚV KSČ sloužilo rekreační středisko Hořalka u Čerčan v Posázaví.⁴⁷

Vzhledem ke vzrůstající množstevní poptávce, ale též s přibývajícimi nároky nomenklaturních hostů padlo rozhodnutí, aby odpovědní činitelé přistoupili k hledání či výstavbě nových rekreačních lokalit. V dobovém usnesení z prosince 1958, které mělo obecně upřesnit pravidla rekreace funkcionářů KSČ všech úrovní, se sice ještě hovoří o poskytování pomoci Hospodářské správy ÚV KSČ pracovníkům centrálních komunistických orgánů „v zajišťování družstevní a soukromé výstavby chat v rekreačních oblastech v okolí Prahy, na Slapské přehradě, případně na Orlíku“, výhledově však již tvůrci podkladů navrhovali jiné alternativy. Tou mělo být kupříkladu zřízení zvláštního rekreačního střediska či dokonce hotelu pro

⁴⁴ Slovo „spolupráce“ zde uvádím v uvozovkách z toho důvodu, že Hospodářská správa měla minimálně díky statutu oddělení ÚV KSČ velmi výhodnou vyjednávací pozici s ostatními aktéry cestovní-rekreační sféry, nehledě již na nehmotný symbolický kapitál této „jednotky stranického týlového zabezpečení“.

⁴⁵ Po dlouhá léta stál v čele Hospodářské správy zaměstnanec aparátu a posléze také velký oblíbenec prvního tajemníka Antonína Novotného, Antonín Faltýnek. V dobových návrzích a zprávách také často figuruje jméno pracovníka Hospodářské správy Václava Marka.

⁴⁶ Za dotované a zvýhodněné ceny byly k dispozici také poukazy na rekreace do jiných zotavoven ROH v Československu podle aktuálních dohod a kapacit.

⁴⁷ Posledně zmiňované středisko Hořalka pak bylo na konci padesátých let kapacitně rozšířeno a částečně zmodernizováno. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1954–1962), sv. 120, arch. j. 173, bod 8: „Rozšíření rekreačního střediska Hořalka v roce 1958“ (22. 5. 1957); viz též NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (1954–1962) (02/4), sv. 157, arch. j. 242, bod 4: „Stav a organizování rekreace pracovníků a funkcionářů KSČ s návrhy opatření“ (22. 12. 1958).

zahraniční hosty, které by poskytovaly mnohem větší komfort než dosavadní – stále dosti sezónní – objekty.⁴⁸

Údajně v důsledku velkého osobního angažmá Antonína Novotného byl prosazen faktický zákaz budování individuálních chat příslušníků nejvyšší nomenklatury (po vzoru sovětských „dačí“) a usnesením politbyra ÚV KSČ ze srpna 1959 bylo naopak schváleno vybudování hotelově a „kolektivisticky“ pojatého střediska stranické rekreace ve Vystrkově u Orlické přehrady. Osudy budování tohoto rozsáhlého areálu o rozloze 470 hektarů jsou dílem obestřeny tajemstvím, nicméně z dostupných materiálů je zcela zřejmé, že i po řadě zdržení a průtahů byla v prosinci 1962 stavba zkolaudována. Po odstranění shledaných závad nakonec vzniklo dosti velkolepě pojaté a přísně střežené středisko s celoročním provozem disponující rozsáhlou infrastrukturou, dosti nadstandartním vybavením i poskytovanými službami.⁴⁹ Vedle dvou hlavních hotelových a hospodářských budov se společnou kuchyní, jídelnou a garážemi se zde nacházelo 15 unikátních chat – bungalovů propojených se zbytkem areálu asfaltovými cestami. Pro kulturní a sportovní využití se zde nacházely i kino-sál s možností širokoúhlého promítání, dále pak dvě sauny, krytý a venkovní bazén, tenisové a volejbalové hřiště s klubovnou a na březích nedaleké Vltavy přístaviště s kotvištěm pramic a motorových člunů.⁵⁰ Pro doplnění bych jen uvedl, že zhruba ve stejné době získali své „relaxační místo“ pro trávení víkendů, svátků a potažmo dovolených i slovenští komunističtí představitelé, když od ledna 1964 byla z vlastnictví Slovenské národní rady převedena pod křídla ÚV KSS rekreační chata v Biele Skale v Malých Karpatech.⁵¹

Dobová kolektivní paměť zachovala názor, že první tajemník Novotný v novém orlickém areálu zavedl poměrně „přísný“ (či spíše jím řízený) řád, kterému se posléze (dílem dobrovolně, dílem z donucení) přizpůsobovali i další prominentní „rekreatanti“.⁵² Nabízí se zde otázka, zda v tomto „panování“ hrálo více rolí „sociálně-proletářské“ smýšlení, ohledy na miněné veřejnosti či naopak mocenské pohyby, kdy Novotný chtěl mít „své“ soudruhy a jejich rodinné příslušníky „pod dohledem“. Podle mého soudu největší procento motivací připadalo na třetí možnost, o čemž nepřímě svědčí fakt, že o přidělování jednotlivých objektů do delšího pronájmu a vůbec povolování rekreací funkcionářů ÚV KSČ pak měl údajně rozhodovat Antonín Novotný sám. Tento fakt se později stal zdrojem velké kritiky a jed-

⁴⁸ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1954–1962), sv. 157, arch. j. 242, bod 4: „Stav a organizování rekreace pracovníků a funkcionářů KSČ s návrhy opatření“ (22. 12. 1958).

⁴⁹ Podle některých zdrojů měli projektové i část stavebních prací zajišťovat „svěřenci ve výkonu trestu“ pod vedením Technické správy Ministerstva vnitra, ve své době ještě vedeného Rudolfem Barákem. I přes tyto „úspory“ nakonec náklady na stavbu nakonec překročily původně plánovanou částku zhruba o jednu třetinu a dosáhly částky 30 265 026,66 Kčs. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 6, arch. j. 10., bod 11: „Dokončení výstavby rekreačního střediska ÚV KSČ Orlík“ (10. 4. 1963). O osudech orlického areálu blíže viz Pospíšilová, Eva: Vystrkovský areál. Hnízdo se špatnou pověstí. Týden, 22. 7. 2011. Elektronická verze k dispozici na http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/hnizdo-se-spatnou-povesti_207625.html [7. 9. 2016].

⁵⁰ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 6, arch. j. 10., bod 11: „Dokončení výstavby rekreačního střediska ÚV KSČ Orlík“ (10. 4. 1963).

⁵¹ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 19, arch. j. 34, bod 9: „Převzetí rekreačního střediska pro účely rekreace a oddechu funkcionářů ÚV KSS“ (8. 1. 1964). Jak nepřímě vyplývá ze vzpomínek některých předních aktérů pozdějších let, i mezi vrcholnými slovenskými funkcionáři existovaly velké spory o to, kdo bude stávající či teprve plánovaný rekreační objekt spravovat. Výsledkem fatálních neshod pak mohlo být dokonce (dočasné) zastavení výstavby zařízení, což byl osud stranického hotelu Bórik nad Bratislavou, jež se stal obětí sporu mezi předsedou Sboru pověřenců Rudolfem Strechajem a vlivným členem ÚV KSS Pavolem Davidem. Viz Colotka, Peter: Vo víre času. Bratislava 2015, s. 181.

⁵² Každý z pobývajících funkcionářů a pracovníků (či jejich rodinní příslušníci) si dle nařízení musel hradit pobytové-stravní poplatek (cca 40 Kč na den) a navíc též příslušnou částku za zkonsumované nápoje a cigarety. Na druhou stranu byly ceny pro stranické rekreatanty stanoveny velmi příznivě a zásobování se oproti běžné maloobchodní síti těšilo privilegií dostatku i pestrosti. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 6, arch. j. 10., bod 11: „Dokončení výstavby rekreačního střediska ÚV KSČ Orlík“ (10. 4. 1963); viz též Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný. Brno 2011, s. 34.

ním z argumentačních zrníček na miskách vah, které se nakonec na přelomu let 1967 a 1968 přiklonily k rozhodnutí o jeho odvolání.⁵³ Současně se nabízí otázka, zdali opatření přijatá k řízení provozu rekreačního střediska byla skutečně natolik striktní či zdali nemůže být možným vysvětlením nevole (a pamětního resentimentu) neochota některých funkcionářů podřizovat se změnám a jejich značná „zhýčkanost“ z dosavadního každodenního režimu zaběhnutého ve stranických rekreačních střediscích.⁵⁴ Obecně vzato směrem „navenek“, k řadovým členům KSČ i do společnosti obecně se existence zvláštních stranických rekreačních zařízení stala vhodným objektem pro kritiku vrcholné komunistické politiky a zároveň i znakem výlučnosti postavení stranických a vládních představitelů uvnitř formálně „rovnostářsky“ budované české a slovenské společnosti.

Epilog aneb Strípkový cestovně-rekreační peripetii tzv. pražského jara a počátků tzv. normalizace (1968–1970)

Mnozí spolustraníci z řad ÚV KSČ Antonínu Novotnému jeho (údajně) autoritativní vystupování nemohli zapomenout a v rovině rekreací a trávení volného času mu to posléze „vrátili i s úroky“. Po jeho definitivním odchodu z vrcholných funkcí (březen 1968) byla posléze v červenci 1968 projednávána jeho žádost, aby mohl užívat přidělené orlické chaty za stanovené nájemné až do konce roku. Členové nově složeného Sekretariátu v čele s novým prvním tajemníkem Alexanderem Dubčekem i přes vstřícné návrhy pracovníků Hospodářské správy neměli s Novotným žádný soucit a jeho prosbám nebylo vyhověno.⁵⁵ Antonín Novotný si jako „obyčejný občan“ byl posléze nucen hledat vlastní rekreační objekt na venkově, který si po řadě peripetií nakonec zakoupil v Mirošovicích u Ratají nad Sázavou (okres Kutná Hora). Zde se posléze intenzivně věnoval odpočinku, seberealizoval se v sadařství a včelařství a jen zpovzdálí sledoval hektické politické a společenské dění.⁵⁶

Odraz celkové liberalizace a částečné decentralizace zahraničního cestování (jakožto jednoho z klíčových a velmi viditelných projevů praktické politiky tzv. pražského jara) se projevil také na stranické úrovni. V květnu 1968 byla Předsednictvem ÚV KSČ zrušena předešlá usnesení a byly přijaty nové zásady povolování zahraničních cest funkcionářů a stranických pracovníků. Do jejich paragrafů byl vtělen princip „osobní zodpovědnosti“ a vyžadované iniciativy členů KSČ ve vedení státních orgánů, společenských organizací a uměleckých sva-

⁵³ Se značnou ironií (a v podstatě i s hořkostí) vzpomíná na některé takřka „dvorní“ rituály pobytu na Orlíku jeden z relativně liberálních a posléze čelních prouforních komunistů, Čestmír Císař. Jeho vzpomínky se týkají např. dodržování nepsaného stolního zasedacího pořádku (dle mocenské hierarchie a důležitosti) ve společné jídelně, kde Novotný seděl vždy vleče stolu, další vzpomínky se pak váží k hromadnému, leč neformálnímu doprovázení Novotného k jeho příbytku po skončení oběda, kdy byli příchozí pohoštěni sklenkou vodky a Novotný si posléze „vybral“ i své partnery pro partii oblíbeného mariáše. Viz Císař, *Paměti*, s. 494–495.

⁵⁴ Jak vyplývá z dostupných pramenů, pracovníci Hospodářské správy museli fakticky neustále řešit problémy s neochotou některých rekreačních uhradit (již tak značně dotované a cenově zvýhodněné) pobyty. Kupříkladu na počátku roku 1959 vyvolalo velkou nevoli uvnitř stranických kruhů opatření, které ve střediscích ve Hvozdech a Doksech zavádělo povinnost vyrovnat na místě v hotovosti po skončení pobytu strávené denní penze a také útratu za zkonsumované nápoje a kuřivo. Toto opatření bylo po vlně kritiky pro údajnou „administrativní náročnost“ po třech měsících odvoláno a praxe se navrátila ke zpětnému vyúčtování. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ(02/4) (1954–1962), sv. 163, arch. j. 252, bod 4: „Dosavadní nedostatky rekreace Hvozdy a Doksy a návrhy opatření“ (23. 3. 1959).

⁵⁵ Bývalý první tajemník a prezident v jedné osobě svou žádost na prodloužení nájmu odůvodňoval tím, že vedle své chaty nechal „na vlastní náklady“ vysadit jabloňový sad a chtěl si údajně před svým definitivním odchodem z Orlíku alespoň sklídit první úrodu. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1962–1966), sv. 27, arch. j. 42, bod 5: „Opatření k provádění odchodu a rekreace vedoucích funkcionářů a pracovníků ÚV KSČ“ (10. 7. 1968); viz též Černý, R.: Antonín Novotný. *Vzpomínky prezidenta*, s. 380.

⁵⁶ Jinak svůj nový rekreační objekt si Novotný údajně zakoupil z posledních tří prezidentských platů, které si v předtuše svého mocenského pádu – na rozdíl od předešlých, jež daroval od stranické pokladny – speciálně ponechal. Viz Černý, R.: Antonín Novotný. *Vzpomínky prezidenta*, s. 380.

zů, kteří měli nominovat i schvalovat zahraniční cesty svých podřízených. Orgány a oddělení ÚV KSČ tak měly v duchu nových norem pouze „spolupracovat“ s nominujícími institucemi a jejich představiteli.⁵⁷

Podle nových pravidel mělo Předsednictvo ÚV KSČ přímo schvalovat cesty svých členů, cesty prezidenta republiky, předsedů vlády, Národního shromáždění, Slovenské národní rady a Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ. Dále schvalovalo cesty tajemníků ÚV KSČ, členů Sekretariátu ÚV KSČ a šéfredaktora Rudého práva, a to včetně zahraničních cest soukromých.⁵⁸ Sekretariát ÚV KSČ pak podle stejného usnesení rozhodoval o zahraničních cestách vedoucích oddělení ÚV KSČ, hlavních redaktorů časopisů Nová mysl a Život strany, vedoucích tajemníků KV KSČ, rektora Vysoké školy politické, ředitelů Ústavu dějin KSČ, Muzea Klementa Gottwalda, a Muzea V. I. Lenina.⁵⁹ Soukromé cesty funkcionářů na těchto postech již nepodléhaly stranickému schvalování a dotyční o nich měli pouze informovat Mezinárodní oddělení ÚV KSČ. Jednotliví tajemníci ÚV KSČ pak schvalovali zahraniční služební cesty pracovníků aparátu centrálních stranických orgánů, přičemž jejich soukromé cesty pak již neměly podléhat jakémukoliv posuzování. Komunistické orgány nižších úrovní mohly navazovat nové zahraniční styky pouze po schválení ÚV KSČ, ovšem stávající a již „odsouhlasené“ vztahy mohly provozovat zcela samostatně bez dalšího schvalování.⁶⁰

„Přiblížení“ stranického a státního vedení k většinové společnosti a „souznění“ s „obyčejnými“ lidmi patří k jednomu z velmi populárních a mnohdy připomínaných obrazů politiky tzv. pražského jara. Blíží pohled na praktické kroky a rozhodnutí polednového vedení KSČ však tyto oficiálně zdůrazňované „sblížovací“ aktivity staví do poněkud jiného světla a do značné míry je i relativizuje. V červenci 1968 nejenže byl „vypovězen nájem“ Antonínu Novotnému a celá řada dalších odvolaných komunistických politiků musela uvolnit svěšené rekreační chaty a apartmány, v atmosféře doslova nabitě euforií z nově nabyté svobody slova zároveň Sekretariát ÚV KSČ projednával žádosti zástupců médií (např. Mladé fronty, Večerní Prahy, Květů, Zemědělských novin nebo Svobody), kteří vyjádřili zájem natočit či sepsat reportáž o legendami opředeném orlickém areálu.⁶¹ Ačkoliv i samotní pracovníci Hospodářské správy navrhovali pozvání redaktorů Rudého práva a Květů do areálu „za účelem zveřejnění objektivní reportáže z prostředí tohoto střediska“ – přičemž výstupy měly být před zveřejněním ještě „posouzeny“ tajemníkem ÚV KSČ Štefanem Sádovským – vše dopadlo zcela jinak. V rámci širší debaty o budoucnosti stranické rekreační péče nejenže byla žádost o medializaci zamítnuta, ale bylo rozhodnuto o zachování modelu privilegované stranické rekreace fakticky ve stávající podobě a pouze s kosmetickými úpravami.⁶² Šance na reálné „sblížení se“ vrcholných nomenklaturních kádrů s veřejností tak zůstala nevyužita a nejen orlický rekreační areál se tak opět zahalil do oděru tajemství a informačního embarga.

I vzhledem k zachování konspirativního soukromí tak v „mikrokosmu“ příměstských stranických rekreačních zařízení mohla proběhnout celá řada neformálních jednání a do-

⁵⁷ Viz NA, KSČ – ÚV, Předsednictvo ÚV KSČ (02/1) (1966–1971), sv. 70, arch. j. 87, bod 11: „Návrh na schvalování mezinárodních akcí a cest do zahraničí stranickými orgány“ (21. 5.–22. 5. 1968).

⁵⁸ Co se týče organizačních podniků, do kompetence Předsednictva patřilo povolování akce organizované přímo ÚV KSČ a dále jiné akce se závazným dopadem uvnitř ČSSR či navenek.

⁵⁹ Sekretariát dále rozhodoval o pořádání akcí mezinárodního významu, které již byly mimo kompetenci Předsednictva.

⁶⁰ Viz NA, KSČ – ÚV, Předsednictvo ÚV KSČ (02/1) (1966–1971), sv. 70, arch. j. 87, bod 11: „Návrh na schvalování mezinárodních akcí a cest do zahraničí stranickými orgány“ (21. 5.–22. 5. 1968).

⁶¹ Z dosavadních „rekreantů“ si (původně od Novotného přidělené) objekty či apartmány v časech změn na Orlicku „podrželi“ pouze Lubomír Štrougal, Drahomír Kolder, Josef Korčák, Jan Hlína, Oldřich Švestka, Bohuslav Laštovička, Antonín Kapek, Alois Indra a Jozef Lenárt.

⁶² Kompetence rozhodovat o přidělení orlických bungalovů a apartmá byla přičtena tajemníkovi Štefanu Sádovskému. Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1966–1971), sv. 27, arch. j. 42, bod 5: „Opatření k provádění oddechu a rekreace vedoucích funkcionářů a pracovníků ÚV KSČ“ (10. 7. 1968).

hod stranických a státních představitelů, jež posléze doslova hýbala děním celé země. O víkendů mezi 16. až 18. srpnem 1968 orlický Vystrkov „vešel do dějin“ jako místo, kde nominálně „odpočívající“ představitelé konzervativního a proti-reformního křídla ve vedení KSČ (v čele s Aloisem Indrou a Drahomírem Kolderem) vypracovali jednu z verzí tzv. zvacího dopisu, vyzývajícího k zásahu vojsk Varšavské smlouvy v Československu.⁶³

Symbolickým dozvukem „rekreační“ politiky tzv. pražského jara se pak stala drobná, leč velmi výmluvná epizoda z března 1969. Na jednom ze svých posledních zasedání, jež proběhlo v personálním složení s mírnou převahou „reformistů“, Sekretariát ÚV KSČ schválil propůjčení rekreačního střediska Hvozdy Městskému výboru KSČ v Praze. Tento krok byl odůvodňován nedostatečnou kapacitou a také poměrně „tábornickými“ podmínkami zařízení ve Skokovech (okres Mladá Boleslav), jež doposud patřilo do užívání pražské komunistické organizace. Jednou z podmínek propůjčení střediska ve Hvozdech však mělo být předání Skokov jinému uživateli.⁶⁴ V dubnu 1970 byla tato kauza opět revokována a Sekretariát ÚV KSČ (v novém, „zkonsolidovaném“ složení pod vedením Gustáva Husáka) rozhodl o opětovném převzetí propůjčeného objektu do gesce ÚV KSČ. Mezi uváděnými důvody byla zvýšená potřeba rekreačních zařízení pod kontrolou Hospodářské správy ÚV KSČ, neboť v důsledku federalizace vznikla celá řada nových centrálních i „českých“ republikových orgánů (včetně Byra pro řízení stranické práce v českých zemích) a dále pak bylo kritizováno setrvalé využívání Skokov pražským výborem.⁶⁵ V kontextu dějin počátků tzv. normalizace se zde také nabízí otázka, jakou roli v tomto rozhodnutí hrála institucionální rivalita a potažmo i osobní averze z časů tzv. pražského jara a raně po-invaczních dob. Právě pražský Městský výbor KSČ (v čele s Bohumilem Šimonem) totiž patřil k jedné z význačných opor proreformního hnutí, což by „mezi řádky“ mohlo vysvětlovat pozdější „rekreační revanš“ ze strany nového „normalizačního“ vedení KSČ.⁶⁶ Podle téhož usnesení o návrzích na obsazení chat a apartmá na Orlíku-Vystrkově a ve Hvozdech začala rozhodovat nová „šedá eminence“ politbyra, Vasil Bilak. Sféra stranického zahraničního cestování, tuzemské rekreační péče a tzv. víkendových oddychů začala psát novou kapitolu.

Gleich und gleicher. Kleine Skizze zur Geschichte der Auslandsreisen, Urlaubsaufenthalte und Freizeitaktivitäten der hohen kommunistischen Nomenklatur in der post-stalinistischen Ära (1954–1968)

Diese kleine historische Betrachtung will Varianten, Mechanismen und Strukturen der Auslandsreisen, Urlaubsaufenthalte und Freizeitaktivitäten kommunistischer Eliten in der Tschechoslowakei in der Zeit zwischen dem Februar 1948 und dem August 1968 darstellen. Die zeitliche Abgrenzung mit den Jahren 1954 bis 1968 basiert auf den den wichtigen Tagungen der kommunistischen Partei, bei denen über das gegebene Thema verhandelt wurde. Diese Jahre symbolisieren zudem eine spezifische Etappe des „tschechischen Wegs“ der Entstalinisierung, des Machtaufstiegs, der Herrschaft und später auch des Falls des ersten Sekretärs des Zentralkomitees der KPTsč und später Staatspräsidenten, Antonín Novotný. Es wird typologisch beschrieben, wer, wann, wie und warum über die „Reise- und Urlaubsaktivitäten“ der Nomenklatur-Mitglieder entschieden hat. Die Beschreibung ergänzen Beispiele, die konkrete

⁶³ Blíže viz Janáček, František – Michálková, Marie: Příběh zvacího dopisu. Soudobé dějiny 1, 1993, č. 1, s. 87–101.

⁶⁴ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1966–1971), sv. 31, arch. j. 52, bod 2: „Propůjčení rekreačního střediska Hvozdy, okres Praha-západ, do užívání MV KSČ Praha“ (12. 3. 1969).

⁶⁵ Viz NA, KSČ – ÚV, Sekretariát ÚV KSČ (02/4) (1966–1971), sv. 45, arch. j. 76, bod 4: „Zrušení usnesení SÚV KSČ z 12. 3. 1969 k propůjčení rekreačního střediska ÚV KSČ Hvozdy“ (13. 4. 1970).

⁶⁶ Blíže o roli pražské městské organizace KSČ viz Vondrová, Jitka: Reforma? Revoluce? Pražské jaro 1968 a Praha. Praha 2013.

Einstellungen zur „Reise“-Politik der Partei repräsentieren. Der Beitrag stützt sich auf die bisherigen Forschungen (insbesondere von Alžběta Čornejová, Jan Rychlík und Karel Kaplan) sowie auf meine eigene Forschung in den Archivbeständen des Zentralkomitees der KPTsch (besonders des Wirtschaftsrates, des Politbüros und des Vorstands).

Equal and more equal. A short sketch from history of travelling abroad, recreation and leisure time of the top Communist nomenklatura in post-Stalinist era (1954–1968)

This short historical essay intends to show approaches, mechanisms and structures of travelling abroad, recreation and leisure time of Communist elites in Czechoslovakia between February 1948 and August 1968. The time span between summer 1954 and 1968 is defined by key party negotiations pertaining to this topic that also frame a specific “Czech way” of destalinisation, rise to power, dominance, and subsequent fall of Antonín Novotný, the First Secretary of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party (ÚV KSČ) and later the Czechoslovak President. It is a typological outline of who, when, how and why decided about “travelling and recreation” time of nomenklatura members. This outline is supplemented with selected cases demonstrating actual approaches to Party travelling policy. The paper is based on up-to-date historical research (especially by Alžběta Čornejová, Jan Rychlík, and Karel Kaplan) and on archival findings in the archives of the ÚV KSČ (first of all in those of Economic Council, Political Bureau, and Presidium).